

FRANTIŠEK KOUKOLÍK

**O LIDECH
A ŽIVOTĚ**

FRANTIŠEK KOUKOLÍK

O LIDECH A ŽIVOTĚ

EDICE MAKROPULOS

FRANTIŠEK KOUKOLÍK

**O LIDECH
A ŽIVOTĚ**

Galén

Všechna práva vyhrazena.

Tato publikace ani žádná její část nesmějí být reprodukovány, uchovávány v rešeršním systému nebo přenášeny jakýmkoli způsobem (včetně mechanického, elektronického, fotografického či jiného záznamu) bez předchozího souhlasu nakladatelství.

© Galén, 2018

ISBN 978-80-7492-408-8 (PDF)

ISBN 978-80-7492-409-5 (PDF pro čtečky)

Věnování

Natálce, Františkovi, Jonášovi a Jáchymovi

Nad brankou venkovského hřbitova jsem četl:

„Co jsme byli my, jste vy. Co jsme my, budete i vy.“

Stran našich těl je to pravda, stran lidského rozumu a srdce není. Rozum a srdce jedno jsou, oddělit je nelze. Tělo zanikne. Předávat rozum a srdce lidem, kteří přijdou po nás, možné je. Nechť si je přeberou a pozmění, jak budou umět. Jak poděkovat tisícovkám lidí, kteří mi nechali vzkazy starší než padesát století, i ty z minulých let, všem, které jsem znal a neznal během svého života?

Milá Natálko a Jonáši,

vídal jsem vás na obrázcích a v kratičkých videozáznamech dříve, než jste se narodili. Když jste nespali, hýbali jste rukama i nohama. Počítal jsem, kolik máte prstíčků, a díval se, zda budete kluci nebo holky. Jak jste rostli, sledoval jsem kousek evoluce ve zrychleném záznamu. Byl jsem rád, že jste zdraví. Pravděpodobnost, že se něco nepříznivého stane, nebyla vysoká, nějaká ale byla. Jen jste přišli na svět, mohl jsem si vás pochovat. Co je to za pocit, doufám, poznáte sami.

Milý Františku,

tebe jsem uviděl, jen cos přišel na svět. Máma byla křehoučká, droboučká, unavená a pro tu chvíli šťastná. Třeba získáš její geniální zrakovou paměť, kdo ví?

Milý Jáchyme,

poznal jsem tě jen kratičce na přednáškách pro mediky. Bylo ti několik měsíců. Tvoje maminka, která medicínu nestudovala, se přišla podívat. Na přednášky mohl přijít, kdo měl zájem. Držela tě v náručí, dívala se na obrázky, seděla v první řadě na kraji. Když jsi měl hlad, rozepnula blůzku a kojila tě.

Když jsi vrněl, postavila se na kraj, přecházela před lavicemi několik kroků sem a tam, houpala tě a dívali jste se na obrázky oba. Měl jsi velké, pozorné a soustředěné oči. Tvoje máma znala skutečnosti, o kterých medicí nevěděli. Mluvila přesně a k věci.

Oči nejmenších dětí bývají velké a působí nepopsatelným dojmem.

Tři a půl miliardy let života, které jsou za nimi, není vidět. Dopíše je až vaše zkušenost. U všech malých dětí lze odhadnout potřebu vyhledávat cokoli nového, míru, ve které se budete vyhýbat všemu, co by vás mohlo poškodit, potřebu lidských vztahů, ale i vytrvalost. V klidnější době bych si dokázal v mlhavých obrysech představit, kým v dospělosti budete. Teď ne, proměny jsou rychlé, velké a neumím je přesně (až na pravděpodobný směr) odhadnout.

V roce 2041 by mi bylo sto let.

Tou dobou budu minulost. Blížím se ke konci své cesty. Se smrtí se potkám déle než půlstoletí den co den. Na vlastní se snažím nemyslet už proto, že by to nebylo nic platné. Budoucnost je pro mne druhý, třetí den od chvilky, v níž si uvědomím, co právě dělám. Nevím, kde v roce 2041 budete, co budete dělat, zda budete živí. Nevím, jestli vás bude zajímat, co vyprávím, nevím, jestli se vám moje vyprávění dostane do ruky v době, kdy byste je mohli pochopit. Pokusil jsem se zapsat, čím se zabývám asi půl století. Zda vám to pomůže, netuším. Informace sdělit lze, i když to dá práci, se zkušeností je to horší (P1, s. 351). Snad se mi povede něco předat i z ní. Třeba budete chtít být jen šťastní a namáhat se co nejméně. Třeba budete jen přežívat a snad přejijete. Třeba ne.

Budete-li knížku číst,

dívejte se na ni jako na dědovu mapu cesty za pochopením lidské národy. Je plná faktů a souvislostí. Pokoušel jsem se je sdělit v knížkách, které jsem napsal. Tady jsou stručně, pohromadě a podle abecedy. Vedla mne zvědavost a potřeba porozumět souvislostem. Kapitoly téhle knížky jsou vzájemně provázané, ale můžete je číst, jak vás právě napadne. Fakta jsou kuličky, souvislosti nit. Všechno další je za okrajem. Zeptáte-li se mne, o čem knížka je, odpovím: o svobodě.

Byl jsem lékař a učitel.

Potěšilo mne, když lidé, které jsem po letech potkával, řekli: „Pomohlo mi to.“ V některých lidech moje přednášky a knížky budily nenávist, opovržení,

nepochopení i závist. Byl bych rád, kdyby jich bylo méně než těch prvních. Uslyšíte, nebo budete mít pocit, že je knížka pesimistická. Celé dějiny lidé poslouchají raději to, co je příjemné a co chtějí slyšet. Snažil jsem se být věcný s vědomím, že většina událostí po celé dějiny pro většinu lidí příjemná není.

Současné velmocenské špičky

vědí, že růst stále strmějších mocenských a ekonomických rozdílů ohrožuje celý svět a tuhle moc s ním. Přestat nemohou. Moc, možnost někoho přimět, aby udělal něco proti své vůli, lidi debilizuje celé psané dějiny. Jejich ovládání je pak snazší. Příliš mnoho lidí, které jsem poznal, myslí magicky, jsou vysoce citoví a dá se s nimi snadno manipulovat. Nedokáží být současně lidštití a racionální. Snadno vytvoří dav. Moc je sladká. Byli a jsou lidé, pro něž je závislost na moci mohutnější, než je závislost na jakémkoli druhu drogy. Za moc prodají sebe a kohokoli a cokoli dalšího stejně, jako se za špetku drogy prodá každý závislý. Výsledkem může být kolaps civilizace, kterou známe.

Co bude dál?

Povede se omezit růst ekologické stopy a zbrojení, docílit, aby se socio-ekonomické nůžky přestaly rozvírat, dosáhnout rovnoměrnějšího rozdělení zdrojů? Jak docílit, aby mocenské elity pochopily, že je dosavadní styl vládnutí s ohledem na vynález jaderných zbraní stupidní? Naděje není velká, ale je.

Biologicky jsme napsáni svou evolucí.

Jsme sociálně žijící, mocensky hierarchizovaný, teritoriální druh, soutěžící všemi prostředky o zdroje.

Lidsky jsme napsáni jak svou evolucí, tak svými kulturami. Mocenské špičky žijí v kulturní nice. Jedním z hnacích mechanismů jejich života je v současnosti skupinová hloupost sloučená se stupiditou. Stupidita není hloupost. Stupidita je něco daleko horšího. Stupidita je zhroucení vztahu mezi chováním a prostředím. Podkladem zhroucení jsou maladaptivní Schémata. Schémata jsou poznávací programy. Adaptivní je vše, co prospívá možnosti mít zdravé potomky, kteří budou mít další zdravé potomky. Války byly pro vítězné mocenské špičky adaptivní. Vynález nukleárních zbraní učinil velké války maladaptivními. Mocenské špičky velmocí se však chovají nadále tak, jako by velké války adaptivní byly.

Vaše doba bude jiná.

Myslím, že pro většinu lidí těžší a nebezpečnější. Předpokládám, že většina lidí, tady i ve světě, na tom bude přinejmenším hmotně hůř. Kolapsy kultur jsou historická odrhovačka.

Už se zase schyluje k novým válkám, v Evropě také. Evropa a její kultura jsou znovu ohroženy řízenou invazí islámu. V jádru evropské kultury je kromě všech neštěstí a hrůz svobodné, tvořivé individuální lidství, kritické myšlení, otevřená společnost, snášenlivost k jinému názoru, víře a přesvědčení, všechno, co v islámu není.

Ale tomu, že by docela všichni přestali myslet, se mi věřit nechce.

Nestalo se to ani poté, kdy před šestnácti stoletími Evropa začala vstupovat do temných staletí. Tehdy ale neexistovaly nukleární zbraně, takže bylo kam utéci, a po kolapsu se kultury a státy většinou vzkřísily. V radioaktivní poušti by to nešlo. Přežijete? Dokážete být dobrými lidmi užívajícími zdravý a současně srdcem prostoupený rozum, a navíc být sami sebou? V první doufám. Druhému bych rád věřil. Třetí bych vám přál.

Váš děda František
Praha, 2016–2018

Absurdní

znamená nesmyslný (P1, s. 351), nelogický, nepravdivý, protikladný vůči rozumu, směšně potrhlý, směšně mylný, něco existujícího v nesmyslném nebo iracionálním světě. Některé z běžných příčin víry v absurditu jsem srovnal dle abecedy. Často se překrývají s iracionalitou a stupiditou.

Astrologie

je v dnešní době absurdní víra stejně jako víra v telepatii nebo v nadpřirozené léčitelské schopnosti. Rozmlouvat je věřícím nemá smysl. Pevná víra není rozumovou argumentací ovlivnitelná (viz kognitivní disonance v kap. [Sebeklam](#), dále kap. [Mozek](#), [Myšlení](#), [Víra](#), [Debilizace](#), [Metoda](#)).

Disociativní stavy

jsou další, poměrně častou příčinou absurdně vypadajícího chování. Stavbu a činnost mozku si lze představit jako soubor funkčních systémů, například poznávání, paměti, řeči a jazyka, emotivity a mnoha dalších. Za běžných okolností je činnost systémů vzájemně propojená. Podkladem disociativních stavů je dočasné, byť někdy dlouhotrvající „rozpojení“ neboli disociace jejich činnosti. Vzdálenými příčinami disociativních stavů, jejichž příkladem jsou „hysterická“ obrna, slepota a ztráta paměti, jsou genetické vlivy a snad určitý typ výchovy v raném dětství. Bezprostředními příčinami jsou problémy, které jedinec považuje za neřešitelné, například rozpad citového vztahu. V jádru disociativní reakce je manipulace okolím a nějaký druh zisku. Postihuje jak ženy, tak muže. Znal jsem dámu, která, jak se po dlouhém vyšetřování zjistilo, ochrnula z tohoto důvodu. A tak se dostala na vozík. Trvalo to rok a postupně byl stav stále méně pohodlný. Dostavila se tedy k duchovnímu léčení a hle!, zázrak byl rychlý. V jiných případech zaznamenala skrytá kamera čilý pohyb ochrnutého jedince po místnosti. Známa je disociativní ztráta paměti. Jedinci v tomto stavu mohou cestovat stovky kilometrů, i přes hranice svého státu, nepamatují si nic, mohou ztratit pocit identity.

Disociativní stav je na rozdíl od simulace onemocnění, nikoli předstírá. Hysterie, které se říkalo velká, charakteristická například „bezvědomím“ s typickým obloukem prohnutých zad, případně s dušností postihující dámy na přelomu 19. a 20. století, prakticky vymizela. Budete-li lékaři, nechte si diagnózu disociace nakonec, až vyloučíte všechny stavy, které ji mohou napodobit. Svěřte ji raději psychiatrovi, ať nenásledujete vrchního vojenského lékaře pana doktora Bautzeho (P2, s. 352).

Iracionální skepse,

následující příčina absurdity, dokazuje, že žádný poznatek není spolehlivý. Všechny poznatky, včetně vědeckých, mají být příběhem, druhem vyprávění, a jsou si svým způsobem rovny, praví tento plod postmoderního lidského ducha.

Jenže: jestliže není spolehlivý žádný poznatek, nemůže být spolehlivý ani tento poznatek. Před čtvrtstoletím jsem se zeptal zdejšího čerstvého proroka postmodernismu, zda jsou si všechny výroky postmoderně rovny. Přisvědčil. „Takže výrok $3 + 3 = 6$ je roven výroku $3 + 3 = 7$?“ zeptal jsem se. Shromáždění se zasmálo, postmodernista neodpověděl a měl jsem o kamaráda víc.

Iracionální skepse se může projevovat otázkou „A co když je to jinak?“, kterou lze přiřazovat v nekonečném počtu k jakkoli dokonale doloženému tvrzení. Někdy s dodatkem, že máme mít dostatečně otevřenou hlavu. Souhlasím. Otevřenou ji mít máme, ale nikoli natolik, aby z ní vypadl mozek.

Arthur Koestler,

vlivný intelektuál a spisovatel (1905–1983), se mylně domníval, že velmi nepravděpodobné souvislosti nemohou být náhodné. Prostá statistická úvaha dokazuje, že v dostatečně početném souboru událostí, k nimž dojde v průběhu dostatečně dlouhé doby, dojde k velmi málo pravděpodobným událostem téměř jistě. Koestler v závěti odkázal milion liber šterlinků na výzkum parapsychologických jevů a telepatie. Univerzity se zdráhaly, vůně peněz nakonec přitáhla univerzitu edinburskou. Zda zjistila něco jiného, než že jsou tyto jevy neprůkazné, nevím. Koestlerovy úvahy si vysloužily označení Koestlerův blud.

Labilní spánkové laloky

jsou neurologický pojem označující abnormální činnost této části mozku. Lze ji zjednodušeně popsat jako šedou zónu mezi normou a jedním typem epilepsie. Příčinami labilních spánkových laloků mohou být například genetické

vlivy nebo těžký horečnatý stav v raném dětství. Lidé spí, mají pocit bdělosti, přitom se nedokáží právě z tohoto důvodu pohnout a stav doprovázejí sny, které nejsou odlišitelné od skutečnosti – připomínají tím psychózu. Zde je jeden z kořenů přesvědčivého pocitu únosu na kosmickou loď s mimozemšťany, ve středověku pouti do nebes nebo na Sabbath.

Očekávání,

zejména očekávání významně citově podložené, následující příčina absurdity, je důvodem zpracování skutečnosti úměrně tomu, co lidé toužebně očekávají. Jestliže lze vyloučit podvod, pak toužebné očekávání bylo, je a bude jednou z příčin pozorování velkého počtu zázraků, panenek Marií, duchů i mimozemšťanů. Průzkum praví, že 80 milionů lidí, to je přibližně třetina dospělých obyvatel USA, věří na návštěvu Země inteligentními bytostmi z jiných světů. Hollywood je vlivný, lidé vnímají.

Představa

je smyslový prožitek bez podnětu ze zevního prostředí. Od psychotické halucinace se odlišuje náhledem: lidé vědí, že jde o představu, nikoli o skutečnost. Představivost různých lidí je různá, u některých lidí, zvláště u dětí se značnou mírou fantazie, může být vysoká natolik, že skutečnost a představy oddělují špatně. Vliv představivosti coby příčina víry v absurditu je podobný, jako je vliv očekávání.

Kulturně-antropologické a sociální vlivy,

které jsou podkladem víry v absurditu, jsou součástí magické a antropologické tradice všech kulturních okruhů. Setkání s transem a posedlostí, někdy jako turistickými atrakcemi, je možné například v karibické oblasti a geograficky sousedících oblastech USA, kam se „čarodějové“ často stěhují, v Brazílii, v afrických státech a dalších oblastech třetího světa. Debilizace tyto tradice oživuje a epidemicky šíří. Bývají jedinečným zdrojem zisku.

V současném Rusku stavěli někteří lidé po ránu na televizor láhev s vodou, neboť ji zázračný léčitel nabije léčivou duchovní silou. V současném Německu byly objeveny paprsky E. Mají být příčinou zhoubných nádorů a vycházet z nitra Země. Vědecké přístroje je nejsou s to zjistit, najde je však virgule.

V indických a amerických ášramech sedí na matraci značné počty lidí snažících se duchovní silou odlepit od země. Za výuku v transcendentální meditaci platí 5000 dolarů.

V Číně navštěvují lidé nemocnice Qi-gong za účelem diagnózy a léčení. Místní léčitel, jenž se pacientů nedotkne, nad nimi jen zamává rukama. Ani návštěva není zcela nutná. Stačí napsat jméno na papír a poslat.

Na Filipínách léčitelé vyjímají nemocné orgány z břicha pacientů holýma rukama. Občas jsou léčitelům v ruce nalezeny vnitřnosti kuřat, hloubku víry u pacientům neubírá.

S důsledky víry v absurditu mám početnější zkušenosti, budu vyprávět o pěti.

První byla mladá pacientka, diabetička. Léčitel jí odebral inzulin a nahradil ho tvarohem s cibulí. Výsledkem byl rozvrat látkové výměny a mnohadenní boj o život na jednotce intenzivní péče.

Druhá byla vysokoškolačka, která se rozhodla porodit doma za přispění porodní asistentky z hnutí propagující „přirozené“ porody. Porodní komplikace, kterou tato odbornice nezvládla, způsobila nezvratné poškození novorozenceva mozku. Novorozenec pak přežíval přibližně rok coby preparát v permanentním vegetativním stavu – mozek zcela zničený. Nemocnice odborníci nežalovala.

Třetí zkušenost byl pacient středních let, jemuž se objevila krev ve stolici. Léčitele nechal nad svým břichem pohybovat siderickým kyvadélkem. Když se pacient konečně rozhodl k vyšetření, byl karcinom tlustého střeva, jímž trpěl, neoperovatelný. Ve všech třech případech zůstali léčitelé nepostížení. Velmi vysoké náklady nesla nemocnice, stejně jako v předchozím případě. Náhradu na pachatelích nežádala. Nebylo to v duchu doby. Jestliže by se stejného činu dopustil lékař, stál by s vysokou pravděpodobností před soudem.

Čtvrtá byla pacientka, které v důsledku míšního nádoru ochrnula spodní část těla, takže byla na vozíku a nechodila. Výletem za léčiteli na Filipíny zruinovala rodinné úspory. Vrátila se na vozíku ochrnutá stejným způsobem dál, nicméně s rozzářenou tváří přesvědčovala okolí, že se už nohy pohnuly, což se pokoušela skupině lékařů předvádět, a že již brzy začne chodit.

Zkušenost *pátá*: polistopadový československý ministr vnitra Richard Sacher, politik KDU-ČSL, s dobrotivým úsměvem v televizi ukazoval jasnovidnou kresbu, která měla přispět k odhalení pachatele bombového atentátu na Staroměstském náměstí v Praze. Pachatel objeven nebyl.

Skryté příčiny

se uplatňují při „důkazech“ mimosmyslového vnímání, telepatie, telekineze, ohýbání lžiček „duchovní silou“ a dalších paranormálních jevech. Nejčastěji jde

o promyšlené triky, jejichž jádrem je odvedení pozornosti. Jindy jde o rafinovaný podvod využívající nejmodernější technologie. Společná konference kognitivních vědců a varietních kouzelníků v roce 2008 popsala podrobnosti. Pozorní a zkušení kognitivní vědci v závěru konference zjistili, že je zkušený varietní kouzelník oklame, kdykoli se mu zamane.

Syndrom falešné paměti

je naštěstí odeznělá epidemie. Masově postihla v 90. letech minulého století zejména USA, méně Spojené království, velmi málo západní Evropu. V jeho průběhu si dospělí lidé „vybavovali“ živé vzpomínky na události, které se nestaly. Dospělé děti v průběhu syndromu falešné paměti začaly obviňovat své rodiče z údajného sexuálního zneužívání v dětství. Na zneužívání pak tyto dospělé děti „zapomněly“. Měly si je vybavit v průběhu obvykle nekonvenční psychoterapie, kterou navštěvovaly pro jiné obtíže. Důsledky byly katastrofální. Početné soudní procesy a protiproceny, v nichž měly základní význam velké částky peněz, ničily děti, rodiče i některé psychoterapeuty. Prokazatelnou příčinou byla v řadě případů takzvaná implantace vzpomínek. Experimenty jak s dětmi, tak s lidmi dospělými ukázaly, že podstatnému podílu lidí je možné do paměti vložit „vzpomínku“ na událost, která bezpečně neproběhla. Děti i dospělí jsou však pevně přesvědčeni, že proběhla, někteří dospělí věřili neuvěřitelně i poté, kdy jim byl smysl experimentu podrobně vysvětlen. Klasickým příkladem je vložení vzpomínek dětem na to, jak si chytily prst do pastičky na myši, nebo dospělým na to, jak se v dětství ztratili v samoobsluze. Jak děti, tak dospělí po vložení falešné paměťové stopy rozvíjeli u této neexistující události podrobnosti.

Vůle věřit,

víra ve víru, potřeba víry coby orientačního prostředku, mapy a kompasu v nejasném a nejistém světě, stejně jako pocitu příslušnosti ke skupině je pravděpodobně nejrozšířenější historický a současný důvod víry v nejrůznější podoby absurdity. Víra ve víru je jedním z výsledků biologické a kulturní evoluce mozku.

Kromě toho existuje absurdita zdánlivá. (P3, s. 352)

Často se objevuje v politickém rozhodování. Příklad: prezident USA Barack Hussein Obama (nar. 1961) získal v roce 2009 Nobelovu cenu míru – krátce poté, kdy vyslal do Afghánistánu dalších 30 000 vojáků. V průběhu jeho dvou

funkčních období (2009–2017) Spojené státy americké válčily každý den více než na jednom místě. V té době se do mimořádných rozměrů rozrostlo rovněž tajné sledování telefonické a e-mailové komunikace Američanů i cizinců, na němž se začaly podílet společnosti Microsoft, Yahoo, Google, Facebook, YouTube a Apple. Tajný vládní program je označen Prism.

Agrese

Jestliže při procházce jarní přírodou narazíte na krásného pruhovaného markáza, ztraťte se co nejrychleji, ať nekvíkně. Bachyně by vás mohla prohnat. Agrese neboli útočné chování je normální reakce, jejímž smyslem je přežití, v tomto případě přežití mláděte chráněného matkou. Afektivní agresi zvířat doprovází vydávání zvuků, vyskytuje se mezi příslušníky stejného druhu, zranění nebo smrt nejsou časté. Predátorskou neboli dravčí agresi spatříte mezi příslušníky odlišných druhů, cílem je ulovit kořist. Je chladná, vydávání zvuků její průběh nedoprovází. Příkladem je lovicí jestřáb.

Násilné chování

je patologická agrese s cílem někoho těžce poškodit nebo zabít. Pachatel musí být přesvědčen, že cíli agrese ublíží, cíl agrese musí být motivován, aby se agresi vyhnul. Proto sem nepatří sado-masochistické hrátky. V současném světě je násilné chování epidemie. Do jaké míry se odlišuje od dob minulých, těžko říci, byl psycholog Steven Pinker (nar. 1954) vydal přesvědčivě působící knihu o tom, že jsme na tom v posledních stoletích lépe. Statistická pravděpodobnost, že zahynete v důsledku násilí, je přes hrůzy 20. století daleko nižší, než byla ve stoletích předcházejících vzniku moderního centralizovaného státu a osvícenství. Ve 20. století sice násilně zahynul podstatně větší počet lidí než v dobách dřívějších, ale podíl lidí, kteří zahynuli v důsledku násilí, je podstatně nižší. Statistika je statistika.

Lidskou impulzivní agresi,

keré se také říká reaktivní, spatříte snad nejčastěji u rozběsněných řidičů, ale i při jakékoli další příležitosti, která se stala příčinou střetu. Je nepromyšlená, neplánovaná, je odpovědí na bezprostřední podnět, obvykle nějaký druh frustrace. To může být velmi silný a stejně nepříjemný pocit, že se mi něco nepovedlo a někdo za to může.

„Vjel jsi mi tam, já ti ukážu! Nechceš uhnout, tak uvidíš!“ Jeden řidič srazil druhého ze silnice, případně ho probodne šroubovákem. Nic nového. Mord z pocitu vynucené podřízenosti doprovází celé dějiny. Impulzivní agrese je

hnána hněvem, nezáleží na tom, zda je oprávněný, nebo neoprávněný. Impulzivně agresivní až k vraždě může být dlouhodobě frustrovaný jedinec, jenž pro poznámku, kterou zpracoval jako výsměch, zabije neznámého člověka. Impulzivní agresi doprovází, podobně jako u zvířat, vysoká aktivita autonomního nervového systému. Lidé zbrunátní, někdy naopak zblednou, buší jim srdce, potí se, mají naběhlé cévy na krku, překrvené spojivky, rozšířené zornice, křičí, nadávají a mávají rukama, kopou nebo koušou. Impulzivní agrese je nejčastější. Tvoří o málo víc než polovinu všech agresivních činů. Když afekt přejde, lidé se stydí a mají výčitky svědomí.

Predátorská agrese

je naproti tomu plánovaná, promyšlená, chladná. Smyslem je nějaký druh zisku, výčitky svědomí nejsou. Autonomní nervový systém nabuzený nebývá. Proto se tito lidé chovají bez vzrušení. Charakterizuje kriminální psychopaty (viz kap. [Psychopati](#)). Predátorskou agresí je necelá třetina všech agresivních činů: „Proč jste ho jen tak, pro nic za nic, zabil?“ „Štval mne.“ Nebo: „Připletl se tam.“ Nebo: „Měl smůlu. Byl ve špatnou dobu na nesprávném místě.“ Predátorští agresori se nestydí, výčitky svědomí nemají, obojí dokáží dobře předstírat.

Za směr obou typů násilného chování lze považovat rozhodnutí týrané manželky. Manžela opakovaně varovala, že ho po další epizodě násilí zabije. Chodila trénovat na střelnici. Jednoho dne se vrátila. Manžel seděl na pohovce, četl noviny a něco ošklivého řekl. Manželka do něj vyprázdnila zásobník malorážky – skrz ty noviny. Pak šla na policii oznámit, co provedla. Jinou směsí může být masové zabíjení, kterého se dopouštějí jedinci vyhození z práce po desítkách let poctivé dřiny, třeba proto, aby nevznikl nárok na plnou penzi. „Nespravedlnost. Mám toho dost,“ říká si útočník, který nepřemýšlí dále, protože nemůže, nebo toho není schopen, a zabíjí lidi, kteří s touto nespravedlivostí nemají nic společného.

U lidí se objevuje třetí typ agrese: psychotická,

důsledek duševního onemocnění nebo intoxikace. Psychotická agrese bývá obvykle důsledkem vztahovačných bludů a/nebo halucinací. Nemocní jsou nevyvratně, bludně přesvědčeni, že je někdo nebo něco ohrožuje. Mívají halucinace, například „hlasy“, které jim přikazují, co mají udělat. Nemocní lidé v tomto stavu mylně zpracovávají podněty ze svého prostředí. Uvádí se, že šest

schizofreniků z deseti, kteří se dopustili vraždy, měli psychotické bludy, jež se v měsících nebo týdnech před činem zhoršovaly. V agresi psychotických jedinců mohou být jak afektivní, tak predátorské prvky, určující je však psychóza.

Násilné chování je výsledek porušené rovnováhy

mezi činností kůry předních částí čelních laloků mozku, říká se jí prefrontální, a činností některých sítí mozkového kmene a limbického systému, ten je v hloubce mozku.

V prefrontální kůře jsou uzly sítí odpovídajících za řídicí funkce: plánování, rozhodování, volní mechanismy, respektování pravidel sociálního chování. Informace vedou do ostatních částí mozku, „shora dolů“.

V mozkovém kmeni (to je prodloužená mícha, Varolův most a střední mozek) jsou sítě, které vedou informace do mezimozku a limbického systému, tedy „odspodu vzhůru“. Signály ohrožení vycházejí z těchto oblastí. Pak pokračují do čelní a spánkové kůry. Jejich činnost rozhodne, jak s těmito signály naloží.

Limbický systém (P1, s. 353) je spolutvůrce emocí. Činnost sítí mozkového kmene a limbického systému lze chápat jako plynový pedál. Výsledkem velké salvy impulsů je, že se lidem doslova zatmí před očima, přestane fungovat rozum a všechno křičí: „Zaútočit!“ Nebo: „Uteč!“ Naproti tomu činnost prefrontálních a spánkových korových oblastí mozku lze chápat opačně, je pedálem brzdy: „Mysli! Rozvaž, než cokoli uděláš!“

Člověk, který se dokáže kontrolovat, může vlastní agresi zvládnout. Jestliže brzdny systém prefrontálních oblastí zvládne salvu impulsů směřujících z kmene do limbického systému, mezimozku a mozkové kůry, k agresi nemusí dojít, nebo je slabší. Jestliže ji nezvládne, agrese vybuchne a lidé si často říkají: „Ten člověk se musel zbláznit. Vždyť to byl takový klidný a mírný člověk, dobrý soused.“ Jindy: „Byl sice divný, ale že by něco takového provedl...“

Okolí často netuší, jak se v takovém člověku mohou měsíce a roky hromadit důsledky frustrace: přeřazení na nižší pozici v zaměstnání, nebo jeho ztráta prožívaná jako nespravedlnost, rozpad rodiny, nepovedené děti, duševně nemocný partner, posměšky okolí, závist a nenávisť.

Agrese nemusí být slepý automatismus.

Záleží na souvislostech. Domácího násilí na ženách se častěji dopouštějí muži, jejichž hodnota coby partnera je nižší, než je stejná hodnota jejich ženy, případně muži, kteří přišli o zdroj, kterého si žena cení, například o práci. Riziko partnerčiny nevěry tím roste, agrese má být prevencí. Na druhé straně

bývá agrese příčinou podobně agresivní odvety, což může vést k eskalační spirále. Většina pachatelů i obětí násilných činů jsou muži, přes jisté kolísání to platí pro všechny zkoumané kultury. Evoluční psychologové to vysvětlují pohlavní soutěží uvnitř skupiny. U živočišných druhů – lidé mezi ně patří –, u nichž samičky „investují“ do potomků podstatně více než samečkové, jsou samičky cenný a omezující zdroj samčí reprodukce. Ta není omezována schopností přežít, ale mírou přístupu k samičkám. Samečkové těchto druhů včetně mužů jsou schopni zplodit podstatně větší počet potomků než samičky. Výsledkem reprodukčních rozdílů je pohlavní dimorfie: samci jsou kromě jiného statnější než samičky, a to tím víc, čím je polygynie větší. Příkladem mohou být lvouni. Dalším důsledkem je soutěž o samičky včetně riskantních soubojů.

Teorie vysvětlující vraždění „zabijáckým instinktem“,

odvozená z učení Sigmunda Freuda (1856–1939) a Konráda Lorenze (1903–1989), mnoho neobjasňuje. Pojmenování vysvětlením není. Plodnější je chápat agresi jako řešení většího počtu různých problémů. Prvním z nich je získání zdrojů, například zemědělské půdy, otroků, potravin, nástrojů, zlata a šperků, zbraní, plodných žen, přístupu k pitné vodě. Druhým je obrana proti útoku. Třetím jsou rivalové stejného pohlaví soutěžící o stejný zdroj, jímž jsou cenění příslušníci druhého pohlaví. Čtvrtým je vzestup, nebo obava z poklesu na mocenském žebříčku skupiny. Pátým, šestým a sedmým jsou odrazování sexuálního partnera od nevěry, pokus získat ztraceného pohlavního partnera zpět a získání sexuálního přístupu k partnerovi nebo partnerce, které jinak získat nelze.

Odhaduje se, že na každou skutečnou vraždu připadá mnohonásobně vyšší počet vražd spáchaných jen v představě. Při zkoumání 760 amerických vysokoškolských studentů uvedlo alespoň jednu homicidní fantazii 79 % mužů a 58 % žen, 38 % mužů a 18 % žen uvedli více než jednu. Většina mužů prohlásila, že jejich zabijácké fantazie trvaly několik minut, 18 % mužů sdělilo, že trvaly několik hodin a déle, oproti tomu 61 % žen uvedlo jen několikasekundové trvání.

Podstatně vyšší podíl mužů než žen uvedl, že homicidní fantazii spustí pocit osobního ohrožení. Mužské více než ženské fantazie pobíjely cizí lidi, vůdce národa, vlastního šéfa. Ženské fantazie častěji vraždily spolubydlící.

Teorie inkluzivní zdatnosti

(investují do příbuzných tím víc, čím jsou mi geneticky bližší) předpovídá větší konflikty s náhradními než biologicky vlastními rodiči. U 44 % lidí, kteří

žili s náhradními rodiči, se objevovaly fantazie, že je zabijí. Jestliže s nimi žili déle než 6 let, objevovaly se tyto fantazie u 59 %. Fantazie vraždy biologicky vlastní matky se objevovala v 31 %, biologicky vlastního otce v 25 %.

Jedna z evolučně psychologických teorií vysvětluje vraždy tohoto druhu sklouznutím násilného mechanismu vyvinutého k získání kontroly a zdrojů až k vraždě. Teorie vraždy jako adaptace předpokládá, že se u lidí, mužů více než žen, vyvinul mechanismus umožňující vraždu příslušníka vlastního druhu v okolnostech, které lze předpovědět, například v průběhu války, sexuální rivality, při partnerské nevěře. Lze předpokládat, že fantazie vraždy je projevem tohoto mechanismu, jakmile je cena za vraždu tak vysoká, že od vraždy odrazuje. Teorie nepředpokládá, že by vražda příslušníka vlastního druhu byla okrajem kontinua. Považuje ji za evolučně unikátní, vysoce účinnou strategii ukončující soutěž mezi dvěma jedinci.

Mohou za to? Nebo za to může jejich mozek?

Právní odpovědnost je závislá na přičetnosti. Jestliže je tedy obviněný jedinec přičetný, pak ho odchylky stavby a funkce mozku právní odpovědnosti nezbavují. To se týká zejména kriminálních psychopatů (viz kap. [Psychopati](#)). V moderním systému kriminálního práva je osoba odsouzena za zločin, pokud se nad veškerou rozumnou pochybnost prokáže, že spáchala zakázaný čin (*actus reus*), přičemž tento čin byl veden morálně špatným záměrem (*mens rea*). Důsledky impulzivní a psychopatické agrese splňují obě podmínky. Jestliže byla agrese psychotická, je splněna pouze první podmínka.

„Jedinec“ a „svoboda“

patří mezi základní pojmy současné neoliberální propagandy. Lidé podle ní mají být ekonomicky racionální, to znamená sobečtí, starající se jen o vlastní zájmy bez ohledu na druhé lidi. Jejich rozhodování má být podmíněno výlučně tím, co považují za užitek – nejčastěji jsou to peníze a moc. Naštěstí se v našem kulturním okruhu mnoho lidí dosud chová odlišně.

Začnu sociálními normami.

To jsou způsoby chování založené na široce sdíleném přesvědčení o tom, jak se mají v dané situaci chovat jednotliví členové skupiny. Sociální normy se mohou týkat rodiny, skupiny vrstevníků, organizace i celé společnosti. Jednou formulací sociálních norem je například biblické desatero. Členové skupiny mohou dodržovat normy dobrovolně, jestliže jejich osobní cíle s nimi nejsou v rozporu, mohou však být k poslušnosti donuceni v tom případě, že se jejich individuální cíle odchylují od normativně vyžadovaného chování; udržení normy předpokládá, že za narušení bude trest.

Sociální normy musejí být podloženy širokým souhlasem lidí, jichž se týkají. Lidé pak považují pravidla, na jejichž základě se sociální normy vymezují, za legitimní. V opačném případě prosazování zákonů selhává. Normy, které lidé považují za správné, totiž předcházejí existenci institucí prosazujících zákony. Předpokládá se, že potřeba sociálních norem se objevuje v okamžiku, kdy nějaký druh akce ovlivňuje druhé lidi – ať už kladně, nebo záporně. Příkladem může být znečišťování životního prostředí nebo příjem člena skupiny v případě závislosti na výkonu celé skupiny.

Vysoká míra altruismu a kooperace

s lidmi, kteří nejsou jejich příbuzní, odlišuje lidi od jiných živočichů. Považovalo se to za biologickou záhadu v rozporu s evolučními mechanismy. Jak v současných společnostech lovců a sběračů, tak ve složitých moderních společnostech existuje síť směnných vztahů, sdílení potravy, dělba práce a kolektivní vedení války. Pro evoluční kořeny altruismu svědčí altruistické chování

malých dětí. Děti ve věku 14–18 měsíců pomáhají druhým dosáhnout cíle, například získat předmět, který je mimo jejich dosah, nebo otevřít skříňku. Chovají se tak, aniž by za to byly odměňovány dospělým člověkem. To znamená, že altruistické chování máme v genetické výbavě, samozřejmě v různé míře, podobně jako inteligenci.

Člověk se chová altruisticky,

jestliže pro něj jeho akce znamená nějaké náklady, přičemž tato akce přináší výhodu druhé osobě. Lidský altruismus se opírá o silnou reciprocitu. To je kombinace altruistického odměňování (které charakterizuje sklon odměňovat jiné členy skupiny za kooperaci a za chování dodržující normy) a altruistického trestání (P1, s. 353), což je tendence trestat druhé členy skupiny za porušení sociálních norem, a to i za cenu vlastní oběti. Lidé se silnou reciprocitou nesou „náklady“ na altruistické odměňování a trestání, i když z těchto druhů chování nemají žádný ekonomický zisk. Definice opravdového přátelství je podobná: přítel je člověk, který vám pomůže, i když nemusí a i když ho to něco stojí. Což vystihuje známé přísloví „v nouzi poznáš přítele“. Altruisticky trestá jedinec, který ve jménu uchování sociální normy, například nějakého druhu spravedlnosti, trestá člověka, jenž normu přestoupil, a přitom sám za trestání zaplatí, v krajnosti třeba vlastním životem. Příkladem byli vojáci, kteří za útoku svým tělem zalehli nepřátelskou kulometnou střelnu, aby ochránili ostatní členy jednotky. Altruistické odměňování (P2, s. 354) je odměna za dodržení sociální normy.

Silná reciprocita

je tedy mohutným podnětem pro kooperaci jak v případě interakcí, které se neopakují, tak v případě, že chybějí zisky podmíněné dobrou pověstí (viz kap. Češi). Klíčem k pochopení lidské kooperace jsou tedy interakce mezi lidmi se silnou reciprocitou a lidmi sobeckými, jimž říkáme podrazáci, černí pasážeri, paraziti i jinak, méně akademickými slovy. Silná reciprocita je vlastností jen menšiny lidí.

Lidská kooperace se považuje za sociální normu.

Tato norma předepíše kooperaci za předpokladu, že kooperují i druzí členové skupiny. Je tedy podmíněná. Jakmile začnou druzí členové skupiny podrazet, jde o legitimní důvod pro stejné chování. Většina lidí spolupracuje podmíněně: svůj příspěvek k veřejnému statku zvyšují, jakmile roste průměrný

příspěvek ostatních členů skupiny. Nadto většina kooperujících jedinců nekooperuje v plném rozsahu. Sice kooperují, jestliže druzí také kooperují, nicméně kooperují o něco méně než ti druzí. Jejich sebestřednost tedy dodržování normy podmíněné kooperace omezuje. Vysokou míru stabilní kooperace nelze udržet – na což přišli snad všichni vítězni revolucionáři. Existuje totiž podstatná menšina členů skupiny, která nikdy nepřispěje ničím. Chování většiny jejích příslušníků lze ovlivnit pouze trestem. Plně vyvinutí psychopati, asi deset lidí z tisíce, přitom na jednu ženu připadají tři muži, nejsou ovlivnitelní trestem ani odměnou.

Veřejným vlastnictvím

je například zavodňovací systém, televizní stanice, dopravní infrastruktura nebo síť veřejných knihoven. Lidé na ně mají přispívat. Mnozí je sice rádi užívají, nicméně se snaží příspěvku vyhnout. V pokusu testujícím kooperaci existuje skupina více než dvou jedinců, kteří anonymně hrají hru Veřejné vlastnictví, a to v deseti stejně časově dlouhých kolech. V každém kole pokusné hry členové skupiny současně rozhodnou o výši svého příspěvku. Poté jsou všichni členové skupiny informováni o tom, kolik dali jednotliví druzí členové skupiny, aniž by byla prozrazena jejich identita. Následně může každý potrestat kohokoli, koho považuje za parazita. Každá měnová jednotka investovaná do trestu snižuje výplatu trestaného jedince o 2–4 měnové jednotky. Trestání je tedy citelnější pro lidi považované druhými lidmi za sobce než pro lidi trestající.

Možnost trestat

má na kooperaci rozhodující vliv. Jakmile se v průběhu hry, kdy je kooperace zřejmá a roste, možnost trestat odstraní, kooperace se zhroutí. Z toho plyne, že přesvědčivá možnost trestu odstraňuje jak jedince, kteří kooperují nedostatečně, tak zcela sobecké hráče. Jakmile je zřejmé, že jedince, kteří kooperují málo, a jedince sobecké je možné trestem postihnout, kooperují ostatní členové skupiny na vysoké úrovni. Trestání může být prováděno z vlastního zájmu trestajícího jedince, protože málo kooperující nebo nekooperující jedinci, jakmile padne trest, zvýší v dalších kolech svůj podíl, což pro trestajícího znamená zisk. Jakmile však existuje jen jediné kolo hry, jsou sankce vedeny nesobeckými motivy, protože další kola hry neexistují. Za většinou nesobeckých sankcí prokazatelně není rovnostářství. Lidé totiž trestají i v těch situacích, v nichž sankce nemění rozdíly „výplaty“ mezi trestajícími a trestanými

jedinci. Jakmile však začne cena sankce značně příliš růst, počet sankcí klesá a jsou nižší, takže i za nesobeckými sankcemi existuje jistý druh osobního zájmu.

Averze vůči nerovnosti

je skupina teorií vykládající altruistické chování a kooperaci touhou po ekonomickém zisku, která je současně doprovázena nechutí k nerovnosti. Lidé ji zjišťují srovnáváním s nějakou referenční skupinou. Například lékaři se porovnávají s jinými lékaři, důchodci s jinými důchodci. Jedinci, kteří jsou na tom lépe než referenční skupina, mohou, ale nemusejí mít pocit uspokojení, nebo viny. Lidé, kteří na tom jsou hůř, mohou, ale nemusejí závidět. Lidé, kteří mají averzi vůči nerovnosti, kooperují podmíněně jen tehdy, pokud kooperuje jejich oponent.

Teorie reciproční poctivosti,

následující teoretické vysvětlení altruismu, vychází z předpokladu, že cílem jedince se silným smyslem pro reciprocitu je odměna poctivého a potrestání nepoctivého protihráče. Složitější podoba této teorie má za to, že lidé odhadují motivaci protihráčů. Odměňují poctivé a trestají nepoctivé záměry. Záměr totiž může záležet na konkrétní situaci. I poctivý člověk může někdy mít nepoctivý záměr.

Charles Daniel Batson,

kanadský sociální psycholog (nar. 1943), považuje popsané teorie za nedostatečné. Základem altruistického chování má být empatie. Genetickým podkladem psychologického altruismu je vývoj rodičovské péče. Podle Batsona se vyvíjela v několika stupních:

- evoluce savců pečujících o mláďata;
- evoluce lidí schopných chápat jiné lidi jako cítící „agenty“ se záměrným chováním, schopné tedy pochopit i jemné potřeby druhých lidí;
- vývoj rozvinuté lidské empatie a vývoj rozvinutých poznávacích schopností umožňujících rozšířit empatické vcitování a tím i altruistické chování na lidi, kteří nejsou vlastními potomky.

Klíčem k altruistickému chování

by tedy byl vývoj mozku, schopného altruistické rodičovské péče a dlouhodobého investování do potomků. Druhým klíčem mohl být vynález

čehokoli, co lze užít jako zbraň a není součástí vlastního těla, například zuby a drápy. Srážky mezi skupinami homininů (P3, s. 354) vybavených těmito zbraněmi byly doprovázeny velkými ztrátami na životech. Kooperativní strategie mohla vést k vyšší míře zdatnosti skupin, jestliže byl zisk z menší míry válčení vyšší, než byla cena kooperace. Četnost genů, jejichž činnost je podkladem altruismu a kooperace vůči lidem, kteří nejsou příbuzní, za tohoto předpokladu narůstala.

Sociální normy vědy

formuloval roku 1942 Robert K. Merton (1910–2003). Communalism neboli komunalismus je sdílení a společné vlastnictví vědeckých objevů, vědci se vzdávají intelektuálního vlastnictví ve jménu uznání a úcty.

Univerzalizmus říká, že základem hledání pravdy jsou univerzální a neosobní kritéria. Rasa, sociální původ, pohlaví, náboženství nebo národnost nehrají roli.

Disinterestedness neboli nezaujatost zdůrazňuje, že se pravda hledá bez hněvu a zaujetí, nesobecky.

Organizovaný skepticismus, organized scepticism, zdůrazňuje, že vědecké myšlenky a mé výsledky jsou předmětem přísného a strukturovaného přezkoumávání jinými vědci.

Následná modifikace původních kritérií přidala originalitu neboli původnost vědecké práce a pojem organizovaný skepticismus nahradila pojmem skepticismus. Tudíž zkratka CUDOS.

Vývoj sociálních vztahů uvnitř vědecké komunity a mezi vědci a společností

se po druhé světové válce pozměnil. Věda se postupně stala bezohledným kolbištěm, kudy protékají obrovské peníze, kde lze dosáhnout velké slávy a mimořádné moci, zejména ve spojení s vojensko-průmyslovým komplexem a farmaceutickými giganty. Věda tudíž začala přitahovat úspěšné psychopaty stejně, jako tomu bylo dříve v politických stranách, státní byrokracii i v církvích, obecně v mocenských aparátech.

Antivěda je pojem označující kritiku vědy a vědecké metody.

Představitelé antivědy Mertonovy normy popírají. Dokazují, že věda a vědecká metoda nejsou ani objektivní, ani neutrální. Nepočítáme-li stereotypní výroky církví o pyše rozumu, objevuje se antivěda u J. J. Rousseaua (P1, s. 355), jenž v Rozpravě o vědách a uměních o vědě prohlásil, že ničí morálku a je neužitečnou a zhoubnou dovedností. Nepřítelem vědy obecně a Isaaca Newtona osobně byl anglický básník a malíř, nadto mystik a vynálezce

William Blake (1757–1827): „Newton, Bacon a Locke jsou tři velcí učitelé ateismu neboli Satanovy doktríny.“

V očích Nové levice,

antivědců v prostředí humanistických kateder vysokých škol západního světa, jsou věda a vědecké myšlení mocenským nástrojem politické pravice. Vědecké objevy podle ní nereprezentují realitu a jsou čistou ideologií dominantních skupin ve společnosti. Věda je podle nich buržoazní, evropocentrická, maskulinistická. Různé etnické skupiny by si měly vytvořit své vlastní podoby vědy, které nemusejí být tak intelektuálně náročné, jako je její západní mužská podoba. Levicová podoba antivědy se prolíná s antivědou filosofické větve postmodernismu.

Postmodernismus

o sobě říká, že se kriticky staví k minulému a současnému světu, ke kritickému myšlení, a to i k vědě. „Sociální kritika“ je jedno z těžišť postmoderního myšlení. Postmodernisté v tomto směru vydali řadu knih, vycházejí časopisy. Jeden z nich, špičkový postmodernistický severoamerický časopis, specializovaný na „kulturní studie“ a „sociální kritiku“, se jmenoval Social Text. Alana D. Sokala, fyzika Newyorské univerzity, napadl pokus. Poznají, nebo nepoznají špičkoví postmodernisté v redakci tohoto kritického časopisu, že článek, který od Sokala dostanou, je parodie prostoupená nesmysly, pseudoučenec-ký blábol napsaný postmodernistickým literárním stylem tak, aby vyhovoval představám postmodernistů o vědě? Nepoznali ji a uveřejnili. Sokal následně napsal, jak se věci měly. Následovala bouřlivá reakce. Nechat se tímto způsobem zesměšnit, je k nepřežití.

Pravicová a náboženská antivěda,

jejímiž představiteli jsou intelektuálové a politici ovlivnění zejména americkými evangelikály, odmítá evoluční teorii a moderní kosmologii včetně jejich výuky na středních školách. Odmítá i klimatickou změnu a existenci energetické krize, výzkum kmenových buněk a spolu s nimi antikoncepci a umělá přerušování těhotenství.

Jedním ze společných jmenovatelů levicové i pravicové antivědy,

často užívajícím myšlenky romantismu 19. století včetně úvah Nietzscheových, je odmítání osvícenských hodnot racionality a univerzality. Jiným společným

jmenovatelem je tvrzení, že věda nezvládá složitost života, že je redukcionistická. Rozšířenou metodou tohoto postmodernismu je přes jakkoli rozvinutou rétoriku neformální logický klam, jemuž se říká hasťoš. Příkladem náboženské anti-vědy je vytrvalý útok amerických evangelikálů na evoluční teorii. Trvá déle než 80 let. Islám ani hinduismus se postojem k evoluční teorii od amerických evangelikálů neodlišuje.

Alain Finkielkraut,

francouzský filosof (nar. 1949), shrnul důsledky postmoderního myšlení a tvorby slovy: „Jakmile se nenávisť ke kultuře stane součástí kultury, ztratí život ducha jakýkoli smysl.“ „Demokracie kdysi žádala přístup ke kultuře pro každého,“ píše Finkielkraut dál, „v současnosti má na mysli právo každého člověka na kulturu jeho volby.“ Výsledek je katastrofální: „Všechny kultury jsou legitimní, kulturní je všechno.“ Jenže zničením měřítek a prohlášením, že je možné všechno, nevzniká víc kultury, krok za krokem se objevuje její stále pokleslejší imitace. Do pražské Národní galerie tudíž může vstoupit skupina „umělců“, jimž se nelíbí chod této instituce, veřejně se tam vykálet – a nic se nestane. Epidemická sprostota se stala součástí veřejného prostoru.

Skutečné těžiště nejnebezpečnější antivědy je však ve vědě.

Mám na mysli vědecké podvody. Definice není jednoduchá. Pro odlišení omylu od podvodu je klíčový záměr: podvodník i lhář vědí, co dělají. Odborná literatura pro vědecké podvádění, což je celé spektrum chování, užívá označení scientific misconduct. Rozlišuje se padělání, podvádění a plagiátorství. Padělání je „výroba“ výsledků, jejich zaznamenávání a zveřejňování. Podvádění neboli falzifikace je manipulace s výzkumným materiálem, přístroji nebo postupy, vynechávání dat nebo výsledků, takže záznamy od výzkumu jsou nepřesné. I v ústavu České akademie věd se dokázal v noci plížit vědec, aby upravil výsledky. Plagiátorství je přisvojování myšlenek, postupů, výsledků nebo výroků druhých osob, aniž byl citován zdroj. Důsledky vědeckého podvádění jsou závažné jak pro podvodníky, tak pro lidi, kteří na podvádění upozorní. Stávají se terčem ostrakizace. Kromě toho mohou být tyto důsledky velmi závažné tam, kde jsou podvodné postupy nebo výsledky užity v biomedicíně nebo technických zásazích.

Motivy vědeckých podvodníků jsou kariéra, pýcha, peníze a ideologie.

Pokud nejsou zcela hmotně nezávislí, odvíjí se život vědců od jejich kariéry, ta je závislá na prestiži. Prestiž stojí a padá s počtem publikací v prestižních

časopisech, takže už řadu desítek let obíhá vědeckým světem pochmurné heslo „publikuj, nebo zhyň“ (publish or perish, v současnosti by bylo asi přesnější „publikuj, nebo chcípni“). Publikování výsledků souvisí s prvenstvím. Jestliže dva nebo více týmů pracují na stejném problému, stává se, že k výsledkům dospívají v téměř stejném okamžiku. Pak záleží na tom, čí výsledek je uveřejněn jako první.

Častým motivem vědeckého podvádění je pýcha: taková víra v platnost vlastního názoru, že vědec uveřejňuje nehotové nebo přizpůsobené výsledky, které jeho názoru odpovídají. Jestliže se experimenty opakují, mohou se výsledky i při nejpoctivější práci lišit, což je dáno statistickou náhodou stejně jako metodickými odchylkami, včetně například složení a stáří užitých chemikálií. Lze tedy „přít“, i když si je publikující autor vědom toho, že jeho výsledky jsou na tenkém ledu.

Mohutným důvodem pro podvádění jsou peníze: činnost laboratoří, a tedy i příjem lidí, kteří v nich pracují, je závislý na grantech. Ideologické důvody jsou vzácnějšími příčinami vědeckého podvádění, příkladem jsou některé studie odpůrců, nebo naopak příznivců umělého přerušování těhotenství.

Vědecké podvody

mají řadu podob (P2, s. 355) počínaje paděláním výsledků, přes vynechávání kritických dat nebo výsledků, „vyrábění“ neexistujících výsledků, falšování dat nebo postupů až po pouhá tvrzení bez důkazu. Velkým problémem je uveřejňování jen pozitivních výsledků, zatímco negativní výsledky, „výzkum, jenž nikam nedospěl“, se neuveřejňují. Výsledkem bývá zkreslení výsledných dat: tyto postupy postihují zvláště významně farmakologické studie. Zvláště ní kapitolou je narušování etických standardů při experimentech se zvířaty i s lidmi. Vědci dokázali současně poslat svou práci více než jednomu vědeckému časopisu, případně ji uveřejnit dvakrát. Existují práce, které byly nabídnuty k uveřejnění vědci, jenž nebyl jejich autorem, a naopak práce, jejichž autor nebyl jmenován. V některých případech padělaných výsledků vedoucí pracovník neověřil, co mu dodávají jeho spolupracovníci. Jindy nebyl v práci uveden sponzor, například farmaceutická firma. Jestliže autoři neuchovají podklady, z nichž vědecká práce vznikla, jde o neetické chování. Rostoucí počet časopisů žádá autory, aby uvedli, zda jejich práce není v zájmovém střetu. Novějším druhem vědeckého podvádění je díky technickému vývoji obrazová dokumentace. Novým rizikem pro vědu jsou predátorské časopisy. Jestliže zaplatíte, uveřejní vám cokoli. Jejich počet rychle roste. V roce 2011 jich bylo 18, v roce 2016 už 923. Studie v predátorských časopisech narušují

vědeckou etiku systematicky. Pomáhají autorům roztáčet akademický kolotoč (P3, s. 355). Publikace totiž znamená čárku. Ta koneckonců prostřednictvím akademického kolotoče usnadňuje přístup ke zdrojům peněz. V průběhu soutěže o granty byla doložena sabotáž i podplácení. Vědecké podvádění je největším rizikem, které vědu potkalo. Tři a půl století květu lidského ducha je ohroženo mizérií: vily s garážemi na předměstích, konta v bankách, poškození pacienti, podlomená důvěra.

Stav je nedobry.

Daniele Fanelli zjistil: 1,97% vědců přiznalo, že se nejméně jednou dopustili padělání, vymyšlení nebo modifikace výsledků, tedy těžké podoby scientific misconduct. 33,7% přiznalo jiné problematické postupy. Při dotazu na chování svých kolegů mluvil o padělání dat 14,12% vědců, 72% zmínilo jiné problematické postupy. Vědecké podvádění je nejrozšířenější v lékařském a farmakologickém výzkumu. Své výsledky považuje Fanelli za konzervativní odhad skutečnosti.

„Jsem ateista, zaplať pánbůh,“ je výrok připisovaný Luisi Buñuelovi, španělskému filmovému režisérovi a scénáristovi (1900–1983).

V současnosti jsou na Zemi přibližně 2 miliardy křesťanů, 1,2 miliardy muslimů, 900 milionů hinduistů a 500–750 milionů lidí tvrdících, že jsou ateisté, skeptici nebo nábožensky nevěřící, takže jsou v tomto ohledu čtvrtou nejpočetnější lidskou skupinou. Ateismus, skepse, agnosticismus je myšlenkové, názorové a pocitové spektrum se složitou historií, podobně jako je tomu s náboženstvími a církvemi. Nekonečné a nepřliš plodné definiční spory se týkají obou. Místo o ateismu a skepsi budu pro jednoduchost mluvit o non-religiozitě (P1, s. 356). Jestliže religiózní lidé věří ve stvoření vesmíru a lidstva nadpřirozeným „agentem“ (viz kap. [Náboženství](#)), non-religiózní lidé v něj nevěří. Někteří agnostici se nevyjadřují, jiní mají za to, že bůh svět stvořil jako hodiny, natáhl je a pak je nechal běžet.

Religiozita

má charakteristické vlastnosti týkající se sociálních vztahů, vlastnosti denominační, i doktríny, ve kterou má věřit a chovat se podle ní. Religiózní lidé mohou, ale nemusejí být spirituální. Pro non-religiozitu platí totéž. Religiózní lidé dodržují, nebo nedodržují sociální normy a morální pravidla podobně jako lidé non-religiózní. Psychopati, machiavelisti, narcisti a zločinci se vyskytovali a vyskytují v obou skupinách, do krajnosti obětaví lidé rovněž. Jestliže je religiozita spektrem názorů, pocitů, postojů, víry a strategie chování, je non-religiozita podobným spektrem. Jestliže existoval selekční tlak ve směru náboženské víry, religiozity, mohl existovat i selekční tlak ve směru náboženské nevíry, non-religiozity.

Non-religiózními se lidé stávají z mnoha důvodů.

Prvním důvodem jsou zkušenosti formující člověka v dětství a dospívání, například výchova v rodině nebo raná traumatická zkušenost s náboženstvím, zejména zneužívání. Rovněž osobnost, které se říká „naprosto nemystická“, to jsou lidé velmi věcní a realističtí, jimž filosofie, teologie, poezie nebo složitější

hudba mnoho neřikají. Náboženství se může stát předmětem vzpoury v dospívání. Důvodem může být i socializace protináboženské ideologie v povolání.

Druhým důvodem je nezávislý styl učení.

Non-religiozita bývá rys lidí s nízkou mírou sociálních závazků. Studie non-religiozity v současných společnostech dokládají, že non-religiózní lidé jsou ve svých sociálních postojích individualističtí, skeptičtí a vůči učení autorit nekonformní. Jedním z podkladů tohoto chování a prožívání může být genetické pozadí, které se podílí na vývoji nezávislého stylu učení. Od běžného kulturního učení v tradičních zemědělských společnostech se nezávislý styl odlišuje větší možností uplatnit zvědavost a experimentování, takže se projevuje jednak v loveckých, jednak v moderních technologických společnostech. V tradičních zemědělských společnostech byla klíčová poslušnost. Snižovala riziko neúspěchu, který by znamenal hlad.

Třetím důvodem je výše inteligenčního kvocientu.

Metaanalýza 63 studií zkoumajících vztah inteligence a religiozity dokázala, že pro jednotlivé lidi platí: čím vyšší IQ, tím nižší míra religiozity. Ještě významnější je tato korelace u univerzitních studentů a v běžné populaci u lidí, kteří jsou starší, než je věk, v němž se vstupuje na vysokou školu. Korelace je významnější pro náboženskou víru než pro náboženské chování. Lidé tedy nemusejí nijak zvlášť nábožensky věřit, nicméně dodržují tradice a náboženské zvyklosti například v průběhu rodinných událostí, jako jsou svatby, křtiny a pohřby. Tato záporná korelace se vykládá menší konformitou inteligentnějších lidí, a tím vyšší odolností vůči náboženským dogmatům, spíše analytickým než intuitivním myšlenkovým stylem. Vyšší inteligence propůjčuje vyšší míru sebe-regulace a kompenzační kontroly, sebe-zdokonalování a bezpečné vazby, což jsou i funkce náboženství. Lidé s vyšší inteligencí tedy mohou mít menší potřebu náboženské víry. Korelace, jak známo, neznamená nutně kauzalitu, tedy vztah příčiny a následku.

Čtvrtým důvodem je biologická, kulturní a ekologická variabilita neboli různost.

Jsme nositelé neuronálních systémů, které zvyšují naši vnímavost vůči nadpřirozeným pojmům. Míra vnímavosti je rozličná. Non-religiozitu si lze představit jako jeden okraj spektra této vnímavosti, opačný okraj tvoří lidé vysoce religiózní. Teorie evolučních her dokazuje, že některé znaky mohou prospívat

tehdy, jestliže existují společně s jinými znaky. V řadě přirozených systémů tak vzniká evolučně stabilní rovnováha. Pokles, nebo naopak růst biologické zdatnosti zamezuje odchylkám od „správné“ směsi znaků v populaci: tomu se říká selekce závislá na četnosti. Podle tohoto modelu existuje non-religiozita společně s vírou, aniž by podíl obou překračoval nějaký práh. K tomu se přidružuje variabilita kulturní. Non-religiozita může být výsledkem variací vložených do populace vývojem moderní kultury: filosofického a vědeckého vzdělání. Ale na druhé straně je zřejmé, že vědecká a filosofická výchova v USA a ve Švédsku si jsou blízké, v míře prohlašované religiozity je však dramatický rozdíl ve prospěch USA. Je tedy pravděpodobnější, že se na vyšší míře non-religiozity podílí vyšší míra sociální jistoty, nižší míra sociální nerovnosti a snad i etnická homogenita.

Pátým důvodem bývá nedorozumění.

Řada lidí o sobě tvrdí, že jsou non-religiózní, nicméně na nějakou podobu nadpřirozené „agency“ neboli dění věří, byť to popírají. Někteří jsou přesvědčeni, že skuteční ateisté v minulosti neexistovali – opačný názor říká, že ateismus byl raným přirozeným stavem vývoje lidství. Podle dalších názorů ateisté neexistují ani v současnosti. Například lidé, kteří se označují jako ateisté, v nadpoloviční většině věří na posmrtný život a jsou pověřiví. Jinak řečeno: lidé o sobě mohou prohlašovat, že jsou non-religiózní, a současně být, aniž si to plně uvědomují, teisty. Kromě toho obvykle sdílejí morální normy a normy chování přikazované a zakazované místním náboženským prostředím. Při pohřbu Robina Cooka, ministra zahraničí Spojeného království, statečného muže, jenž odstoupil, neboť se nechtěl podílet na vstupu Spojeného království do války v Iráku, anglikánský duchovní, který ho pohřbíval, údajně prohlásil: „Byl to ateista, nicméně to byl náš ateista.“

Šestým důvodem je pokrytectví a vykořisťování.

Non-religiozita může být adaptivní pro některé členy populace, pro jiné nikoli. Špičky mocenské hierarchie mohou využívat religiozitu k zvýšení moci, bohatství a statusu. Samy přitom mohou být věřící také, nicméně vyžadují náboženskou poslušnost a dodržování stanovených norem u lidí druhých podstatně více než u sebe samotných. „Po shnilém žlabu může téci čistá voda“, bylo středověké vysvětlující úsloví. Což je běžná zkušenost s některými členy mocenských hierarchií všech církví ve všech dobách. Pokud by tito lidé byli ve skutečnosti ateisté, byli by zručnými, sociálně úspěšnými psychopaty, jimž jde o moc.

Sedmá skupina důvodů se dá označit jako katalyzátor, ožívování a tlumení.

Non-religiozita může být nepřímým katalyzátorem religiozity podporou jejich vzájemně prospěšných interakcí. Non-religiózní lidé jsou často náboženskými skupinami chápáni jako nebezpečí. Tím zvyšují míru jejich soudržnosti. Non-religiozita může v religiózní skupině oživovat náboženskou doktrínu čelící skepsi, což v praxi rozsáhle využívají současní američtí televizní kazatelé (P2, s. 356).

Osmý důvod je paradoxní.

Existuje totiž možnost, že non-religiózní lidé najdou coby skupina prospěch ve sdílené nevěře, který se bude podobat prospěchu religiózních lidí ze sdílené víry. Sdílená nevíra by se tím podle názoru některých lidí stala druhem víry. Nemyslím si to. Byl by to společný sdružující znak, podobný společným zájmům nejrůznějších spolků.

Náboženská svoboda se týká religiozity i non-religiozity.

Myslím, že ji nejlépe popsal Thomas Jefferson (1743–1826), třetí prezident USA a hlavní autor Deklarace nezávislosti USA (1776), a to ve Virginském statutu náboženské svobody, což byl zákon z roku 1786:

„...bezbožná domněnka tvůrců zákonů a vládců, občanských stejně jako církevních, kteří sami nejsou nikým jiným než mýlícími se a nenápaditými lidmi usurpujícími panství nad vírou lidí druhých, lidmi ustavujícími vlastní názory a způsoby myšlení jako jediné pravdivé a neomylné a tímto způsobem se snažícími vnutit je druhým, ustavila a uchovává falešná náboženství po veškerý čas v největších částech světa... že nutit člověka k peněžním příspěvkům určeným k propagaci názorů, jimž nevěří, je hříšné a tyranské...“

a poté v dopisu ze dne 1. ledna 1802 určeném Danburské baptistické společnosti. Baptisté se obávali, že je budou pronásledovat kongregacionalisté.

Jefferson píše:

„Věřím s vámi, že náboženství je záležitost, která je výlučně mezi člověkem a jeho Bohem, že člověk nemusí nikomu skládat účty ze své víry a způsobu pobožnosti, že legislativní moc vlády má zasahovat jen činy, nikoli názory. Se svrchovanou úctou uvažuji o takovém zákonu všeho amerického lidu, jenž prohlásí, že jeho legislativa nesmí vytvořit zákon, který by náboženství ustavoval, anebo by svobodné vyznávání zakazoval. Zákon by tím vytvořil zeď odělující církev a stát.“

Iracionální, fanatické, nesmiřitelné, protože vedené z „vyšších principů“, tím pádem absurdně kruté náboženské vlastnosti válek měl Jefferson po hrůzách předchozích staletí v paměti více, než měla až do posledních let doba naše. Islám, jemuž se říká radikální, je vrací.

Proč je výhodnější být non-religiózní,

nemáme-li religiozitou na mysli lidský charakterový rozměr, jemuž se říká sebe-přesah? Umíte-li s tímto vědomím zacházet, můžete se cítit svobodnější. Víte, že kvantové vakuum existuje a funguje. Víte, že nemá lidské vlastnosti. Tím pádem můžete být neodpovědnější, nebo odpovědnější. V prvním případě vaše iracionální svoboda může vyústit do poškození druhého člověka, nebo vašeho. Budete-li odpovědnější, můžete prospět sobě a lidem kolem sebe. Zvýšíte adaptivitu lidského druhu. Vaše svoboda třeba vyústí do lepšího života někoho druhého, byť za cenu snížení vaší vlastní zdatnosti. Jak se v jednotlivém případě rozhodnete, bude na vás, jestliže na to budete mít čas. Kvantovému vakuu je to lhostejné. Nemá vědomí. Podobá se rodiči, jenž vyslal dítě do světa a řekl mu: „Starej se.“

Autonomie se může nečekaně objevit v dětství. Desetiletí školáci odpovídali na otázku, čím by chtěli v životě být. Jeden z chlapců řekl: „Sám sebou.“

Abraham Maslow,

jeden z představitelů humanistické školy lidské psychologie (1908–1970), si vývoj individuální autonomie představoval jako pyramidu, jejímž základem jsou fyziologické potřeby, například hlad, žízeň, sexualita. Druhým stupněm je potřeba bezpečí. Třetím jsou sociální potřeby, například láska, vztah k druhým lidem, potřeba uznání, sebeúcty, sociálního postavení. Stupněm nejvyšším je seberealizace: naplnění všech možností, jež dostane člověk při narození do vlnu včetně těch, které nabízí lidská společnost. Maslow věděl, že pořadí není důsledné. Stejně věděl, že k dosažení vyššího stupně není nutné naplnění stupně předchozího. Potkával jsem lidi, spíš ženy než muže, kteří obětovali všechny Maslowovy vývojové stupně péči o své děti. Děti vděčné nebyly. Tito lidé pak umírali jak vyschlé fazolové slupky. Dali světu vše, zůstalo stáří. Někteří nelitovali.

Margaret Donaldsonová,

dětská a vývojová psycholožka (nar. 1926), chápala vývoj k autonomii podobně. Pro růst vymyslela vtipné geometrické přirovnání a složitou terminologii. Existuje bod. Ten se může změnit na přímku a z přímký se může narodit trojrozměrná konstrukce, třeba krychle.

V bodovém modu chápe dětská mysl pouze stavy „tady a teď“.

Kolem osmého měsíce věku dětské vědomí vyvine do přímkového modu, v němž si začne uvědomovat minulost, přítomnost a budoucnost. Z bezprostředních událostí začne vznikat časová osa.

Přibližně v osmnácti měsících se děti vyvinou do konstrukčního modu, v němž začnou chápat, že se jejich osobní zkušenosti mohou udát „kdykoli a kdekoli“. Což znamená další stupeň zobecnění. V průběhu dalšího vývoje konstrukčního modu začnou být děti schopné uvažovat o událostech a jejich souvislostech objektivně, bez emocí. V dospělosti tomu odpovídá schopnost chápat a někdy tvořit vědecké teorie.

Někteří lidé jsou schopni vývoje čtvrtého modu, který Donaldsonová pojmenovala intelektuálním transcendentním modem. Má tím na mysli jak čisté logické a abstraktní myšlení, kterému nejlépe odpovídá matematika, tak nejsložitější úrovně emotivity v umění a náboženství. Vysoké úrovně autonomie nevznikají spontánně. Je nutný talent, motivace, vytrvalost a trvalá práce na sobě.

David Riesman (1909–2002) a jeho spolupracovníci

v knize *Osamělý dav* popisují osobnosti řízené tradičně, niterně a vnějškově. Tradičně řízená osobnost odpovídá tradiční, například kmenové nebo středověké společnosti, která jedinci vtiskne své hodnoty.

Představitelem niterně řízené osobnosti byl úspěšný obchodník v americkém kapitalismu 19. století.

Vnějškově řízené osobnosti byli lidé horní střední vrstvy žijící v polovině minulého století v předměstích amerických velkoměst. Myšlenkový svět těchto lidí je kontrolován zvnějšku reklamou, propagandou, potřebou podobat se ostatním. Odtud název knihy.

Riesman postřehl, že vnějškově řízená osobnost je jako osobnost řízená niterně, až na to, že je zde řízení naruby. Setrvačnický, které má niterně řízená osobnost v sobě, ovlivňují vnějškově řízenou osobnost zvenčí. A tak se přimlouvá za vnějškově řízenou autonomní osobnost, která je s to dostatečně citlivě vyjít potřebám a představám svých bližních a přitom si uchovat sebe sama. Jak se tenhle rozštěp zvládá, nepíše.

Před dlouhou dobou jsem tyhle knížky dočetl, protřepal hlavu z okouzlení a rozhlédl se kolem sebe. Došlo mi, že představy Davida Riesmana, Abrahama Maslowa a Margaret Donaldsonové jsou spíš teorie než cokoli jiného i v tehdejší západní tolerantní společnosti. Důvodem jsou distribuce inteligence v populaci, rozdíly lidských osobností, prevalence poruch osobnosti a psychopatie, prevalence duševních onemocnění, prevalence funkční negramotnosti, motivace, dosažené a dosažitelné vzdělání, debilizace společnosti, rozdíly mezi chudými a bohatými, jimž se, aby to tak nevypadalo, říká socioekonomické rozdíly.

Z distribuce IQ v populaci plyne,

že z přibližně dvou třetin populace i v plně alfabetizované společnosti bude k autonomii dle Maslowa a Donaldsonové motivována jen menšina. Přibližně

10% populace je stíženo nějakým druhem poruchy osobnosti, z toho kolem 3–4% jsou lidé antisociální, 1% jsou kriminální psychopati a neurčení, nemalý podíl populace jsou psychopati neúplní, sociálně úspěšní. Mezi manažery se jejich podíl odhaduje ve výši 3,5%. Jednotlivé psychopatické znaky se objevují u klinicky normální populace vysokoškoláků ve velmi vysokém podílu. Asi 1% populace postihuje schizofrenie, celoživotní prevalence (P1, 2, s. 356) deprese se odhaduje na 16%. A to neberu v úvahu masově efektivní řízenou debilizaci. Tím pádem je zřejmé, že se úvahy Maslowovy, Donaldsonové i Riesmanovy týkají jen početního zlomku mnohostranně privilegovaných lidí. Vzdělání, motivování, mnohostranně privilegovaní, obvykle slušní a hodní lidé si často neuvědomují, že jsou mnohostranně privilegovaní díky svým genům, mozkům, době a místu i socioekonomické formaci, v níž žijí. Vlastní námaha se počítá, může být tvrdě zaplacená. Jiní lidé v jejich blízkosti, natož v chudých a kulturně odlišných oblastech světa, tato privilegia nemají.

Což není důvod k pocitu viny, ale fakt

při vědomí, že v základech non-lidské a tím pádem i lidské přírody je rozmanitost. Představovat si, že všichni lidé na světě jednou budou humanisticky autonomní, je utopie v lepším případě legrační, v horším katastrofická. S autonomií to může být podobné jako se svobodou. Lidé spíš cítí, než vědí, co svoboda není, než by věděli, co svoboda je. Vysoký podíl lidí se svobody bojí, protože by se museli namáhat s odpovědností a rozhodováním. A jsou rádi, když to někdo, koho považují za své vůdce, udělá za ně a přitom je ochrání. Myslím, že si to neseme z evoluce. S autonomií to bude ještě horší. Představte si sebeaktualizaci rozvedené matky dvou tří dětí, s průměrným IQ a v sociálním tlaku. Jestli vás vůbec vyslechne a neřekne, abyste přestali žvanit a pomohli jí s dětmi, za předpokladu, že jí vlastní děti zájímají víc, než se zájímá sama o sebe.

Autonomie,

umění být sám sebou a přitom nepoškozovat druhé lidi, je jeden ze šesti rozměrů eudaimonického štěstí, popsanych Carol Diane Ryffovou (nar. 1950). V každém rozměru mohou mít lidé vysoké nebo nízké skóre. Za předpokladu normality osobnosti, únosné životní úrovně, doby a místa, kde se neválcí, dosahují lidé ve všech rozměrech skóre vysoké nebo nízké. Kromě autonomie jsou rozměry eudaimonického štěstí sebe-přijetí, dobré vztahy k druhým lidem, zvládnání prostředí, pocit, že má život smysl, a osobní růst.

Lidé s vysokým skóre autonomie

jsou nezávislí, určují běh svého života; jsou schopni odolávat sociálnímu tlaku, jenž by je nutil k myšlení nebo jednání v nějakém směru; sami sebe hodnotí osobními měřítky. Je lhostejné, zda jde o řemeslníka nebo vědce. Lidem s nízkým skóre dělá starost, jak je druzí lidé hodnotí a co od nich očekávají; musejí-li se rozhodnout ve vážné věci, spoléhají na úsudek druhých; vůči sociálnímu tlaku, jenž je nutí myslet a jednat v nějakém směru, jsou konformní.

Lidé, kteří mají vysoké skóre sebe-přijetí,

mívají ze života, který mají za sebou, dobrý pocit; sami sebe chápou a přijímají v mnoha rozměrech, dobrých i špatných; ze života mívají kladný dojem. Lidé s nízkým skóre se sebou spokojeni nejsou; život byl zklamání, některé osobní vlastnosti je znepokojují; přáli by si být jiní, než jsou.

Lidé s vysokým skóre dobrých vztahů k druhým lidem

jsou vřelí, uspokojující; blaho druhých lidí je zajímavá; jejich empatie je vysoká, jsou schopni hlubokého citu a intimity; chápou, co ve vztahu znamená dávat a přijímat. Lidé s nízkým skóre mívají málo blízkých a důvěrných přátel. Být vřelí, otevření a starat se o druhé je pro ně těžké, ve vztazích k druhým lidem jsou izolovaní, nejsou ochotní při udržování důležitých vztahů ke kompromisům.

Lidé s vysokým skóre míry, s nímž zvládají své prostředí,

mají pocit, že je zvládají dobře. Také dobře využívají možnosti, které jim prostředí nabízí. Dokáží vybrat, co vyhovuje jejich osobním potřebám a hodnotám. Lidé s nízkým skóre špatně zvládají každodennost, mají pocit, že nejsou s to nic změnit nebo zlepšit, nemají pocit kontroly nad zevním světem.

Lidé s vysokým skóre pocitu, že jejich život má smysl,

mají životní cíle, mají pocit, že svůj život drží ve vlastních rukou, jejich život v minulosti i ten současný má význam; znají myšlenky, které dávají životu smysl; znají důvody, pro které žijí. Lidé s nízkým skóre mívají pocit, že jejich život nemá smysl; mají malý počet životních cílů, nemají dojem, že by svůj život měli ve vlastních rukou; nevědí o ničem, co by životu dávalo význam.

Lidé s vysokým skóre pocitu osobního růstu

mají pocit pokračujícího vývoje. Sebe vidí jako něco v růstu, jsou otevření novým zkušenostem, mají pocit, že své možnosti uskutečňují a v průběhu

doby vidí, že zlepšují jak sami sebe, tak své chování. Mění se způsoby, které odrážejí větší znalost sebe samých, přibývá pochopení okolí. Lidé s nízkým skóre mají pocit osobní stagnace: pocit, že by se v průběhu doby zlepšovali nebo rozvíjeli, nemají, život je nudí a nezajímá, nejsou schopni nových postojů nebo druhů chování.

Být sám sebou

je umění a práce na sobě na celý život. Být sám sebou není stav, ale proces. Podaří-li se vám být v nějaké míře sami sebou v rané dospělosti, půjde o něco jiného než být sám sebou ve stáří. Měli byste znát sami sebe, vlastní osobnost. Měli byste vědět něco o svém IQ, paměti, emotivitě a stylu vazby k rodičům (viz kap. [Vazba](#)) a dalším vůdčím postavám v dětství a v dospělosti. Měli byste se učit kritickému myšlení. A samozřejmě: půjde to, budete-li žít ve vhodné době na vhodném místě a nebudete-li se rvát o přežití. V takovém tlaku, zejména trvá-li dlouho, jsou autonomní jen ojedinělí lidé, ti nejlepší z nejlepších, viděno hodnotově, nebo nejpošetilejší z pošetilých, viděno těmi, kdo přežívají vždy a všude.

Beksiński

Zdzisław Beksiński (1929–2005) maloval hrůzu. Překonal Goyovy obrazy, stejně jako dnešní hrůzy překonaly hrůzy Goyovy doby. Beksiński stejně jako Goya pochopil, kdo a co je strůjcem hrůzy. Beksiński napsal: „Rozumné sdělení o malířství si neumím představit.“ Měl pravdu. Stačí se dívat. Beksińského pro pár set zlotých zavraždil syn domovníka z domu, kde bydlel.

Nepřeju vám, abyste žili v bídě.

Kenneth Charles Calman (nar. 1941) ji popsal v osmi rozměrech:

- bída je pojem, který popisuje stav jedince nebo skupiny vystavené nedostatku zdrojů. Míra nedostatku významně ovlivňuje zdraví a pocit slušného života (nedostatkem zdrojů se rozumí nedostatek peněz a hmotného vlastnictví);
- jestliže se pojem nedostatku zdrojů rozvine dále, může rovněž zahrnout emoční a další psychologickou podporu, ochranu životního prostředí, vzdělávání, životní a pracovní příležitosti, bydlení ve smyslu ochrany před zevními vlivy a úroveň bydlení, přístup k informacím a podobně;
- bída může být absolutní nebo relativní. Zdraví ovlivňují obě její podoby.
- absolutní, též primární bída se vyskytuje tam, kde si v důsledku nedostačících zdrojů lidé nejsou schopni zajistit odpovídající potravu, ubytování ve smyslu ochrany ani základní životní potřeby, což může vyústit do ohrožení života;
- relativní bída se měří porovnáním jedinců nebo skupin s nějakou normou definovanou místně, celonárodně nebo mezinárodně. Bez ohledu na to, jak je relativní bída definována, určuje mezeru mezi tím, co existuje, a tím, co by být mohlo. Tím dokazuje možnost, že se situace dá zlepšit;
- bída nemusí nutně být statická záležitost. Může se měnit s věkem, dále se skutečností, zda postižený jedinec má, nebo nemá zaměstnání, s invalidizací a dalšími proměnnými. Bídu je možné odstranit;
- bída může mít závažné důsledky, například deprivaci, odcizení, vyloučení ze společnosti, život na okraji společnosti. Uvedené pojmy označují vlivy, které jak samy o sobě, tak ve vzájemné kombinaci mohou vést ke ztrátě pocitu slušného života, k horší kvalitě života i k pocitu, že život nemá smysl;
- bída má vztah k dalším kategoriím, například k sociální vrstvě, kultuře, stupni vzdělání, zaměstnání a vlastnostem prostředí. Každá z nich může být složkou problému bídy.

Bída lidi ničí, děti víc než dospělě.

Bídu jsem viděl půlhodinku tramvají od Václavského náměstí,

když jsem byl dítě. Byla různá. Záleželo na tom, zda matky nebo otcové byli líní, hloupí, takže nic neuměli, pili, nebo všechno dohromady. Jestliže tomu tak bylo, potkával jsem děti stejně staré jako já, s očima, v nichž se zračila propast, které jsem nerozuměl. Jestliže tomu tak nebylo, byla obydlí čistá, děti v sepraných a spravovaných šatech, hubené a čisté. Bydlení nepáchlo, uvnitř ani kolem nebyl nepořádek, ale děti byly hladové. Vodil jsem je v neděli a pondělí domů, dával jim babiččiny koláče a buchty, byly na neděli. Snědly velkou část pekáče. Babička to neviděla ráda, ale mlčela. Nevěděl jsem, zda nedělám něco špatně. V dospělosti jsem viděl bídu v cikánských osadách na východním Slovensku, bídu zbytečnější, než je ve slumech současného rozvojového světa.

Bída se dá měřit několika stupnicemi.

Jejich obsah a smysl se od Calmanova popisu v principu neodlišuje. Nejrozšířenější jsou Giniho koeficient a Indexy lidské bídy užívané OSN a dalšími organizacemi, najdete je v kap. Chudoba. Giniho koeficient určuje rozsah, v němž se distribuce příjmu odlišuje od dokonale rovnoměrného rozdělování. Koeficient se pohybuje v rozmezí hodnoty 0–1. První hodnota znamená absolutní rovnost, zjednodušeně řečeno „všichni mají stejně“, druhá hodnota absolutní nerovnost, „jeden má vše, druzí nic“. Čím je Giniho koeficient vyšší, tím vyšší je míra hmotné nerovnosti ve zkoumané skupině. Pohybem Giniho koeficientu v průběhu několika let lze například sledovat, jak se rozvírají socioekonomické nůžky neboli jak jedna skupina lidí bohatne a druhá relativně nebo absolutně chudne. Kritická hranice koeficientu se odhaduje ve výši 0,4. Čím výš nad tuto hranici, tím větší bývá ve společnosti socioekonomické napětí. Bída je absurdní. Lze na ní bohatnout. U nás to prokazují majitelé ubytoven pro sociálně vyloučené menšiny.

Socioekonomický status,

zkratkou SES, je mnohorozměrný pojem vyjadřující, jak na tom jste ve společnosti ekonomicky a sociálně, jaká je vaše životní úroveň, jak bydlíte, jak je vybavená vaše domácnost, jaká je úroveň vašeho vzdělání, jaký je váš podíl na moci, jak vysoká je vaše prestiž a na jaké příčce sociálního žebříčku jste. Takový žebříček může mít třeba pět stupňů, od příjmově nejvyššího po příjmově nejnižší. Může mít deset stupňů označujících, zda svůj život cítíte od nejhoršího po nejlepší možný. Nejjednodušším měřítkem SES jsou příjem, výše vzdělání

a zaměstnání, popřípadě nějaká jejich kombinace. Příjem, výše vzdělání a pozice v zaměstnání bývají v korelaci, vzájemně je však nelze zaměňovat.

Nízký SES ohlupuje:

záporně ovlivňuje zejména pracovní paměť, řídicí funkce mozku, jimž se v běžné řeči říká například vůle, motivace, myšlení. Záporně ovlivňuje také kvalitu jazyka a řeči. Poškození se posléze může projevit jako pokles inteligenčního kvocientu ohlašujícího pokles biologické inteligence, to je inteligence v nejširším slova smyslu, nikoli jen ta, kterou měří testy inteligenčního kvocientu. Mechanismem ohlupování je stres a jeho důsledky. A naopak: ohloupení lidé a lidé, kteří mají nízký inteligenční kvocient, propadají do spodních úrovní SES.

Setkávám se s lidsky vysoce rozvinutými,

kvalifikovanými, pracovitými lidmi kolem padesátky, kteří přišli o práci a nemohou ji najít. Často propadají pocitu viny, jsou úzkostní, depresivní, vyčítají si a přemítají, co udělali špatně, kde je v nich chyba. Díky debilizaci si neuvědomují, že jsou zcela v pořádku, zatímco chyba je v systému, jenž je to této situace vehnal.

Bída zabíjí dnes stejně jako před sto lety. V tuto chvíli nemám na mysli hlad v nejhudších oblastech světa, ani důsledky přírodních katastrof nebo válek. Na mysli mám průmyslově rozvinutý svět a nerovnost příjmu. O příčinách se debatuje: vzdělanější a bohatší lidé méně kouří, výskyt obezity je u nich nižší, mají lepší přístup ke kvalitnější zdravotní péči. Životní styl, způsob, kterým lidé žijí, má sice k úmrtnosti také zřejmý vztah, ale přesto: ať počítáte, jak chcete, úmrtnost má přímý vztah k nerovnosti příjmu, ať jde o americké okrese chudé, nebo bohaté.

Subjektivní socioekonomický stav

neboli SSS na výsledku mnoho nemění. Koneckonců bývá do značné míry vyjádřením objektivního socioekonomického stavu. SSS se měří tak, že lidem nakreslíte žebřík s deseti příčkami a řeknete jim, že na nejvyšší příčce jsou lidé, kteří mají nejvíc peněz, nejvyšší vzdělání a nejlepší práci, na nejnižší příčce jsou lidé, kteří mají peněz nejméně, jsou málo vzdělaní nebo nevdělaní a mají nejhorší práci nebo jsou bez práce. Pak je požádáte, aby na některou z příček nakreslili, kde se cítí být. Porovnáte to s objektivním stavem: mírou vzdělání, pracovním zařazením a bohatstvím, které je nějakým způsobem definované. Přidává se věk, manželský stav. Dále se jich zeptáte, jak sami

hodnotí svůj zdravotní stav. A vyšetříte je: zjistíte, kolik a proč jich je invalidních, kolik chronicky stůně, kolik postihla deprese, jak jsou na tom s krevním tlakem, zda mají cukrovku, zda jsou obézní, a změříte u nich některé biochemické veličiny, například hladinu krevních tuků. Čím vyšší SSS byl zjištěn, tím lépe lidé hodnotili svůj subjektivní zdravotní stav, tím vzácnější byla deprese a chronická onemocnění. SSS byl v přímém vztahu k výši vzdělání, druhu povolání, a to jak podle subjektivních, tak i objektivních měřítek zdraví. Subjektivní socioekonomický stav je prachobyčejným vyjádřením toho, kam to lidé v životě dotáhli a jak na tom hmotně jsou. Je mi hanba, když před svou nemocnicí vidím billboard „Pomozte hladovějícím dětem ještě dnes“. Není zbytečný, přitom je naprosto zbytečný. Prý je lepší rozsvítit jedinou zápalku než naříkat nad temnotou. To je pravda, ale co tvůrci temnoty?